

ság vázlatunk és az Uffizi-beli kép között. Pusztán a háttér elrendezése és a színek csoportosítása változott. Ne feledjük el, nem kész, befejezett képpel állunk szemben, tehát ehhez alkalmazott mértékkel kell mérnünk. Rendkívüli történeti becsű tanulmány ez a csaknem teljes képhatású kisebb méretű vázlat. A természetvalóságtól nem távolodik el, de Csók István, mint művész, ura és nem szolgája a valóságnak. Egymás mellé rakott gazdagon változatos színfoltok hozzák elélnk a vázlaton is a kemény nyakú, makacs, magabízó pusztægresi molnárfiút, a világ-hírű Mestert.

VII. Ez a három kép nekünk nemcsak három műbecsű kép. Ez a három kép mélységes tisztelet és kegyelet a nagy Mesterrel és szüleivel szemben.

Dr. Kepes János.

A székesfehérvári múzeum római fibulái.

AKIR. M. PÁZMÁNY PÉTER TUDOMÁNYEGYETEM Érem- és Régészeti Intézetének »Dissertationes Pannonicae« c. kiadványa sorozatában jelent meg Kovrig Ilona: »A császárkori fibulák főformái Pannoniában« című dolgozata. A dolgozat minket annyiban érdekel, mert sokat feldolgoz a székesfehérvári múzeum anyagából és egyéb fejmegyei anyagot is találunk benne. A mű alapján a székesfehérvári múzeum fibulái a következő típusok szerint csoportosíthatók.

1. **Kovrig II. t. II. sz.** E forma a pannoniai — noricum-i, u. n. szárnyasfibula típus legegyszerűbb formája. A tütartó lemezt apró bevert lyukak díszítik, a nyaknál két egymáshoz hajló lemeznyulványán kis dudorok vannak. Képviselői a székesfehérvári múzeumban két példány *Inotáról* (Lt. sz. 10167), kettő *Válról* (10608), egy pedig *Csákvárról* a Málé-hegyen talált urnásír környékéről (10439). Az inotai példányok emberi csontok között talált sírleletek. Közeliükben Gordianus Pius (Kr. u. 238—244) érmet találtak. Túlemezüket a lyukakon kívül zezgúgos karcolások díszítik. Az egyik két darabra tört, de egyébként ép, hossza 13 cm; a másinak tije hiányzik, rugója törött, lemeze csorba, hossza 12,4 cm. (Szfvári Szemle 1936, 110. l.). A váli példányok töredékek. Az egyik két darabból áll lemezmaradvánnyal, a másinak csak rugója és nyaktája van meg. A csákvári példány is töredék, de a nyaknál felhajló lemezek dudora elárulja idetartozását.

2. **Kovrig II. t. 12. sz.** Az előbbivel nagyjában egyező típus, de lemezét áttört lyukak díszítik és a nyaknál felhajló lemezük szegszerűen beillesztett nyulványt visel. Ide tartoznak: egy teljesen ép, patina nélküli példány, közelebbi lelőhely nélkül hossza 11, szélessége 3·6 cm (Kovrig 36. l. 12. Lt. sz. 363, III. t. 2. k.); egy *adonyi* példány, túje hiányzik, tűtartója csorba, hossza 12 cm (Kovrig 36. l. 12., Lt. sz. 1463); *Lovasberényből* egy ép példány előlapján az aranyozás nyomaival (Kovrig 36. l. 12. Lt. sz. 2100), egy töredék rugóval és tűvel (Lt. sz. 2101) és két példány töredékekben az Alsó-telek gubadombi részén feltárt 4. sz. égetett sírból (Lt. sz. 9933, Szfvári Szemle 1936, 38. l.); 4 töredék ismeretlen fejérmegyei lelőhelyről (Lt. sz. 364—367). A gubadombi harmadik sír fibulája eltér a többiektől. Széles, lemezszerű testével megfelel Kovrig III. t. 17—21. számú fibuláinak (Lt. sz. 9931 a).

3. **Kovrig IV. t. 40. sz.** A német irodalomban »kräftig profiliert«-nek, erős profilu-nak nevezett fibulatípus. Jellegzetes vonásai a hosszúkás alapon nyugvó, félkörívben domborodó fej, megnyúlt láb és áttöréssel díszített tűtartó. Idetartozó legnagyobb és legszebb példányunk a *vál-pogányvári* lelet 8 csavaros rugóval, fején és nyakán poncolt díszítéssel, lemezén négy négyzet-alakú és egy köralakú lyukkal. Hossza 10, szélessége 2·2 cm (Kovrig 43. l. 40. Lt. sz. 8177, III. t. 3. k.). *Lovasberény* gubadombi temetőjéből idetartoznak az első csontvázsírről fibulája, hossza 5·9 cm, lemezén két négyszögű nyílással, a második csontvázsírről fibulája hossza 4 cm., lemezén két kerek nyílással (Lt. sz. 9930—31, Szfvári Szemle 1936, 37. l. 2. k. c és d ábra), Közelebről ismeretlen fejérmegyei lelőhelyről valók egy teljesen ép példány, lemezén három kerek lyukkal, hossza 6·1 cm (Lt. sz. 342) és öt darab töredékes. Ezek közül egynek két négyszögű és egy kerek (343), háromnak két kerek (347, 348, 351), egynek (341) pedig egy kerek nyílás töri át tűtartó lemezét (Kovrig 45. l. 42).

4. **Kovrig V. és VI. t.** Jellegzetes vonásuk ugyanaz, mint az előbbi csoportnak, de tűtartólemezükön nincs áttörés. E csoport képviselője a múzeumban egy sírleletből származó példány *Etyekről*, túje hiányzik, hossza 5·4, szélessége 2·2 cm (Lt. sz. 283). Hozzá tartozó leletek tál, karperec és vaslándzsa (280, 282, 285). Két *Lovasberényből* származó hosszúnyakú töredék megfelel Kovrig V. t. 48. sz. alaknak (2098—99). Teljesen ép, sötét zöld, sértetlen patinával a *cecei* lelet; hossza 3·7, szélessége 2 cm, háta, lába élezett (Kovrig 51. l. 57. sz. Lt. sz. 2508). Négy töredékes darabnak lelőhelye közelebről ismeretlen (345, 346, 349, 350). Közülök az egyik (350) széles, vaskos lábtöredék nagy gombjával analog Kovrig VI. 59. sz. példányával.

E csoportba sorozható az a három fibulánk is, melyek rugószerkezete és törzse közötti T alakú rész alapján a Kovrig VI. 53. számnak a hasonmásai. Ezek egyike *Adonyból* származik, hossza 5·8 cm (Kovrig 50 l. 54. sz. Lt. sz. 1464), a másik zöld patinás darab *Siófokról* való 5·5, szélessége 2·1 cm (Kovrig 50. l. 53. sz. Lt. sz. 4748), a harmadik lelőhelye közelebből ismeretlen, hossza 5·8, szélessége 2·8 cm (Kovrig 50. l. 54. sz., Lt. sz. 344).

5. **Kovrig VII. t. 62—71.** A típus jellemző vonása a fejnek a La Tène trombita mintára emlékeztető alakja. A múzeumban egy példány képviseli ezt a típust. Lelelőhelye közelebből ismeretlen. Szép, sötétzöld patinája van. Derekat lapos gomb díszíti. Lába élezett és gombban végződik, oldalán rovátkák, felületén egyenes vonalú bekarcolások vannak. Hossza 4, szélessége 1·5 cm (Kovrig 53. l. 63. sz. Lt. 555. IV. t. 1. k.).

6. **Kovrig VIII. t. 72—79.** A német irodalom »Anker fibel«-nek, horgony fibulának nevezi ezt a típust. Jellemző vonása a fejnek két szarvszerű nyúlványa. Ide tartozik egy *Dunapenteléről* szerzett fibulánk rugó nélkül, egyszerű csuklós tüvel. A fej nyúlványait gombok díszítik. A törzs és láb között átlós vonalakkal díszített, ovális lemezke van, a gombban végződő láb felülete rovátkás. Hossza 4·9, szélessége 2·1 cm (Kovrig 55. l. 75. sz. 30. t. 2. sz. Lt. sz. 4124. IV. t. 4. k.). A másik ide tartozó példány *Sárosdról* való rugós tüvel. Érdekes vonása, hogy hátát delfin alak díszíti. Hossza 4·2, szélessége 3·4 cm (Kovrig 56. l. 79. sz. Lt. sz. 8652).

7. **Kovrig IX. t. 80—94.** E fibulák összefoglaló neve térdszerűen hajlott testük miatt térdfibula. Jellemző vonásuk még csapott lábvég, keskeny tűtartó, testük félkörös lemezzel kapcsolódik a rugóhoz. Koruk II—IV. század. A múzeumban hat példány van ilyen (Lt. sz. 352, 354—56, 358, 2523. IV. t. 3. k.). Lelelőhelyük Fejér megye. Hosszúságuk 4·5—3 cm. A 2523-asnak vasrugója van és félkörös lemeze csipkés. Egy ikerfibula sorozható még ide, melynek két domború, egyforma teste egymás mellett támaszkodik az elipsziszalakú fejlapra. A lábaknak közös bázisuk van. Hossza 3·2, szélessége 2·8 cm (Kovrig 60. l. 89. sz. Lt. sz. 1156).

8. **Kovrig X. t. 96—100.** A test itt is térdalakú, de a rugószerkezetet tok veszi körül. Ezt a típust képviseli *Szabadbattyán—Lajos-telep* egy sötétzöld patinás, teljesen ép példánnyal. Hossza 4·5, a rugótok szélessége 3·8 cm. A hat élű tok felett félkörös lemez van, széle recés. A test három gerezdes (Lt. sz. 3480. IV. t. 2. k.). A másik ide tartozó példány szintén szögletes tokjából a zúgó hiányzik. Hossza 3, tok szélessége 2 cm (Lt. sz. 359).

9. **Kovrig X. t. 103.** Csuklós szerkezetű térdfibula. A mi

példányunknak a csukló tengelye kerek rúd. A fibula teste élezett, elől tetőformára kicsúcsosodik és nyúlványa van. A tütartó keresztben áll, széle recés, a tű befogadására bevágás van rajta. Lelőhelye Fejér megye. H. 3·8, szélessége 3 cm (Kovrig 64. l. 103. sz. és 66. l. 118. sz. Lt. sz. 353).

10. **Kovrig X. t. 104.** Az egyenesen álló test duzzadt részét függélyes rúd köti össze a rugószerkezet feletti koronggal. A láb vége korongszerűen kiszélesedik. Ezt a típust képviseli a múzeumban egy *Csákberény-Orond* pusztai fibula. Hossza 3·8 cm (Lt. sz. 10422). Ide sorolható még a 357 lt. számú példány is, a láb végén vízszintes körlappal. Profilja négyszög alak. Hossza 4·2 cm.

11. **Kovrig X. t. 105.** Hosszú, lapos, hajlított test, ami a lábnál háromszögalakban kiszélesedik. Ahol a láb kezdődik, ott egy drót tekeredik háromszor a test körül. A test a rugószerkezetnek téglalapalakú lemezzel támaszkodik neki. Ide tartozik a múzeumból egy *dunapentelei* példány. H. 6·2, szélessége 2·5 cm (Kovrig 64. l. 105. sz., Arch. Ért. 1917. 7. l., Ungarische Jahrbücher 1931 (XI) 61. l. Lt. sz. 4122. IV. t. 8. k.).

12. **Kovrig XI. t. 120.** Egyik változata a térdfibuláknak. Jellemző vonása széles lapos test, mely ívalakban hajlik. A székesfehérvári múzeumban három példány van belőle. Az egyiknél a lapos test felülete rovátkás, tütartója törött. Hossza 3·3, szélessége 2·1 cm (Kovrig 66. l. 120. Lt. sz. 556). A másiknak testén magas gerince van és lába hiányzik (Lt. sz. 1600). A harmadiknak tűje hiányzik, a tű csuklója felett széles lemeze van, a törzset a lábtól gerinc választja el, a láb vége fölemelkedő. *Dunapentelei* lelet (Lt. sz. 3620).

13. **Kovrig XII. t. 122.** Aláhajtott lábú fibula kététkeredéses rugószerkezettel. Törzse ivelt, lába visszahajlik és tütartót alkot. A mi példányunk törzsét a rugószerkezet felett rovátkolt gyűrű, a láb felett hattekeredéses spirálszalag és rovátkás gyűrű, a láb végét ugyanilyen gyűrű díszíti. Hosza 5·6, szélessége 1·3 cm (Kovrig 67. l. 122. Lt. sz. 2474. IV. t. 9. k.). Lelőhelye *Gyűrő*, vele együtt talált lelet Philippus pater nagybronz. Képe, leírása megjelent a Múz. és Könyvt. Ért. 1913. évf. 192. l. Másik ugyanilyen típusú fibulánk a *csákvári* római temetőből származó sírlelet. Tütartója a láb visszahajtott folytatása és végét kététkeredéses sodrony kapcsolja a háti részhez. Hossza 7·5 cm (Lt. sz. 8186.).

Ez aláhajtott lábú fibulák a kelta stilus úgynevezett reneszánszához tartoznak. Eredetük Dél-Oroszországba nyúlik vissza, honnan Kr. u. a harmadik században kerültek volna nyugatra. A Duna-Tisza közén ez a fibula majdnem minden más formát kiszorított. Itt valószínűleg a szarmaták által leigázott illyrek vagy

kelták lehettek készítői, míg a római birodalom területén szintén a bennszülött, de már romanizált népréteg. Pannonia anyagában aránylag kevés számban vannak meg ezek az aláhajtott lábú fibulák (Kovrig, 21—22. l.). Népvándorláskori leleteink közül ugyanez a típus a murgai fibula (Arch. Hung. IX. k. 26. t. 6. k. 48. l. 97. j.). A fibula oroszországi előfordulását illetőleg Posta Béla közöl adatokat. (Régészeti tanulmányok az Oroszféldön. 383. l., 433. l.)

14. **Kovrig XIII. t. 137—138.** A székesfehérvári múzeum ide tartozó darabjának ivelt háta lapos, szalagformájú és bordás, végén pedig háromszög alakban kiszélesedő párkány van. Lába hosszú, lapos, háromszögben végződik. Rugószerkezete kettős és felette gomb van. Hossza 5·6, szélessége 3·2 cm. Lelethelye *Dunapentele* (Arch. Ért. 1917. 7. l., Kovrig 70 l. 137. sz. Lt. sz. 4123. IV. t. 5. k.).

15. **Kovrig XIV. t. 146.** E típusból *Dunapenteléről* van a múzeumnak egy példánya. Ivelt háta kétágú, hosszant barázdás, szélén rovátkás. A lába négyszögletes, végén haránt barázdás, széle bevágásos. A tú csuklója felett gomb van. Hossza 5, szélessége 2 cm (Kovrig 72. l. 146. sz. Lt. sz. 2405. IV. t. 6 k.).

16. **Kovrig XVI. t. 163.** Ivelt, hattyúnyakra emlékeztető teste vastag bronzdrót, egyik végén rugószerkezettel, a másikon hattyúfejjel. Kovrig csak a székesfehérvári múzeum példányát közli, melynek hossza 3·2 cm, lelethelye *Adony* (Kovrig 74. l. 163. Lt. sz. 3062).

17. **Kovrig XVI. t. 169.** Félkörös törzse, más szóval kengyele hátul gombos, fent középen hatszöges kiemelkedés díszíti, tütartója a lábnál rövidebb. Kovrig csak a székesfehérvári példányt közli (Kovrig 74. l. 169. Lt. sz. 553). A múzeum anyagából ide sorolható még két törött példány (Lt. sz. 552, 554). Lelethelyük *Fejér megye*.

18. **Kovrig XVIII. t. 182.** Számszeriijas, másként kengyeles, kereszt- vagy T alakú fibulatípus. Jellemző vonásuk erősen hajlott hát (kengyel) és hosszú egyenes kereszttrúd. Tűjük rendszerint csuklós. A jelzett változatot a kereszttrúd vékonysága különbözteti meg másoktól. A múzeum ide tartozó darabjai: három közelebből ismeretlen lelethelyes példány. Az egyik hossza 7·5, szélessége 3·8 cm, kereszttrúdja közepén gombbal (Kovrig 78. l. 182. Lt. sz. 546), a másik hossza 6·5, szélessége 3·5 cm (Kovrig 78. l. 182. Lt. sz. 547), a harmadik hossza 5, szélessége 2·1 cm (Lt. sz. 548). Továbbá négy *dunapentelei* lelet (Lt. sz. 2489, 3741, 5534, 9397), melyek közül a 9397 sz. rugós szerkezetű.

19. **Kovrig XVIII. 185.** Ugyanez a típus, mint az előbbi, de a kereszttrúd két vége gombos. A múzeumból ide osztható

be egy *Dél-Magyarország* lelőhellyel szereplő példány. Hossza 8, szélessége 6 cm, a gombok mögött és a tűtartó felett gerezdelt gyűrűk díszítik (Lt. sz. 2684), egy kis *dunapentelei* példány hatszögű keresztrúddal és hátán niellós díszítéssel, hossza 4·6, szélessége 3·6 cm (Kovrig 93. l. 22. t. 2. Lt. sz. 2413), egy másik *dunapentelei* lelet (Lt. sz. 1716), egy *zámolyi* darab erősen profilos gombokkal és a tűtartó felett gerezdes gyűrűvel, hossza 6·6, szélessége 5·2 cm (Kovrig 94. l. 22. t. 6. Lt. sz. 2366) és két ismeretlen lelőhelyű (Lt. sz. 545, 550).

20. Kovrig XVIII. t. 187, 188, 190 és XIX. t. Számszerijfibulák hagymaalakú gombokkal, lapos keresztrúddal. Változataik díszítésük alapján csoportosíthatók. A székesfehérvári múzeumban legnagyobb számmal szerepelnek azok a példányok, melyek lábát két sorban elhelyezkedő koncentrikus körök díszítik. Ilyenek egy *csákvári* sírlelet, hossza 8, szélessége 4·5 cm (Kovrig 80. l. 188. Lt. sz. 8087),¹⁾ két *adonyi* példány (U. o. Lt. sz. 1467, 1468), öt *dunapentelei* (U. o. Lt. sz. 2403, 2765/a, 3656, 4145, 8716), egy *lovasberényi* (U. o. Lt. sz. 2682), egy *etyeki* (10122), két ismeretlen lelőhelyű (541, 542). A 8716 és 10122 sz. példányoknak a tű-kinyílása ellen biztosító szerkezetük van.

Másik díszítés, mikor a lábát fogszerű kiemelkedések szegélyezik és széle csipkés. Ide tartozik két *adonyi* példány, az egyik aranyozással és fölemelkedő lábvéggel, a másik hátán fonatos dísszel (Lt. sz. 1471, 1469), egy *lovasberényi* hasonló hátidísszel (Kovrig 95. l. 23. t. 5. Lt. sz. 2683), egy kékes patinával bevont *dunapentelei* darab és még három *dunapentelei* (Lt. sz. 3552, 5505, 8111), végül egy bizonytalan lelőhelyű (Lt. sz. 551).

Félholdalakú, indás bemetszések láthatók az 10469. sz. *csákvári* sír fibuláján, a 3649. sz. *dunapentelein*, mely a lábtőnél két recés gyűrűt visel és egy ismeretlen lelőhelyű példányon a hát és láb közepén fonatos dísszel (Lt. sz. 543). A *baracska*i patinamentes, aranyozott fibula díszítése a lábon legyezőszerűen szétágazó bemetszések, középen fonat, a gerezdelt gomboknál recés gyűrűk (Lt. sz. 540). Az 1470. sz. *adonyi* lelet hátát niellós dísz, lábát két hosszanti hornyolás, elől és hátul bordák díszítik. Hossza 7, szélessége 4·7 cm (Kovrig 84. l. 193). Hozzá hasonló a *csákvári* 8183. sz. sír fibulája. Az 5437. sz. *dunapentelei* példány díszítménye lábán haránt rovátok, köztük öbölszerű bemélyedések. Ugyaninnen egy kis kék patinás számszerijfibula ismertető jele a keresztrúdon, a hagymák mögött recés gyűrűk, a háton apró gyöngysor, a lábon két pár, végén három pár benyomott mélyedés. Hossza 5·8, szélessége 4·3 cm (Kovrig 98. l. 36. t. 1.). Ehhez hasonló lábdíszre van az 5471. sz. *dunapentelei* és a 7605. sz. bizonytalan származású darabnak is.

Számszeríj fibula töredékek: egy *adonyi* lelet niellós díszszel (Lt. sz. 1472), egy *dunapentelei* (Lt. sz. 3553) és egy ismeretlen lelőhelyű (Lt. sz. 549).

21. Kovrig művében közölt egyéb fibulák a 8200. és 8204. sz. vasfibula (91. l. 27. t. 5 és 6), a 8183. sz. sír bronzfibulája a mellékletekkel (27. t. 7). A bronzfibulához tartozó vasak azonban nem fibularészek.

22. Kovrig által fel nem vett típusok a székesfehérvári múzeumban: egy a térdfibulákra emlékeztető töredék hengeres testtel, gombbal és erősen kiugró lábbal *Csepelszigetről* (Lt. sz. 3361), egy másik e fajta típus (Lt. sz. 2426), egy hatsugaras korongalak *Dunapenteléről* (Lt. sz. 4126) és két kelta volutaris disztésű darab ugyanonnan (Lt. sz. 3588, 6797).

Kovrig llona művében a székesfehérvári múzeum anyagán kívül még a következő fejmegyei fibulákról történik említés: *Batta* 36. sz., *Csákberény* 188 (2 drb), *Dunapentele* 165, 188 (3 drb), 34. t. 5, 7, 9, 35. t. 3, 36. t. 1, 2, 3, 37. t. 1, *Fövény* 45, 168, 182, 184, 26. t. 12, *Kisláng* 52, *Pátka* 22. t. 1, *Sárszentlőrinc* 79, *Székesfehérvár* 62, 82 (4 drb).

Marosi Arnold.

¹⁾ A Kovrignál felhozott Valens és II. Contantius-féle érmek nem ehhez a sírlelethez tartoznak.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Feltárás a Lovasberény-Jánoshegyi urnatemetőben. (III. t. 1. k.)

Dr. Brunner István, körorvos,
a Székesfehérvári Múzeum munkatársa
kézirata. 1934.

A tavasz folyamán felkeresett az egyik helybeli gazda azzal, hogy halotta, miszerint én régiségeket, »régi cserépedényeket« .. gyűjtök, régiségekkel foglalkozom és felajánlotta, hogy földjén némi ellenszolgáltatás ellenében kedvemre ásathatok ilyesmiket... annál is inkább, mert az ősszel szőlő alá akarja forgattatni a földjét. Elmondta, hogy a szomszédos darab földjén döntésnél már találtak és egész »biztosan« ebben a földjében is lesz... Most úgys kukoricát akar ide vetni, aminek még nincs itt az

ideje, és így én, ha tetszik, kereshetem az öreg cserepeket. Hallomásból tudtam, hogy földmunkálatok kapcsán a Jánoshegyen ép úgy, mint Mihályváron gyakran kerül elő egy-egy urna vagy kis edény... Mindkét helyről hozzám is került már vétel útján... Másrészt így is, úgy is tönkreteszi az elkövetkezendő földforgatással az őszszel, ha tényleg van a földjén valami — a próbálkozás mellett döntöttem.

A helyszín biztatónak látszott. Földje a Jánoshegy északi lejtőjén van a 232. háromszögelési ponttól északra 250—300 méternyire, legnagyobb hosszával kelet-nyugati irányban fekszik. A háromszögelési pont előtt északra lankás lejtő, mögötte délre lassú emelkedésű, egyenetlen platószerű terület. Szőlőkkel teljesen beültetett, mégis mintha sáncolás,